

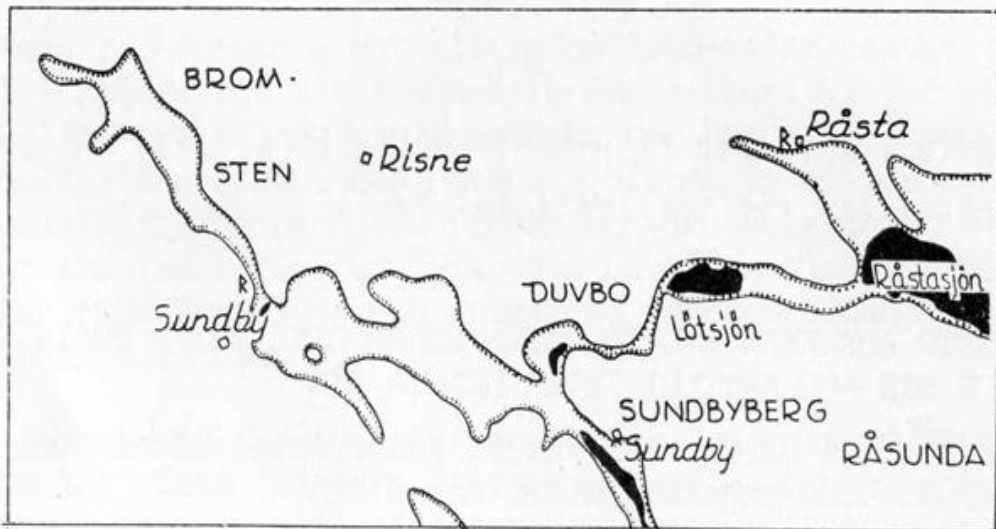
SUNDBY GENOM SEKLERNA

av Sixten Källberg

Som en följd av landhöjningen har många sund uppstått i våra vattensystem. Ortsnamnet Sundby, som finns på olika platser, har alltså en naturlig förklaring och gäller även Sundby i Spånga.

Spånga-ån är i dag återstoden av en livligt trafikerad farled under gången tid. Saltsjöns och Mälarens vattenyta stod i början av 900-talet ca fem meter högre än nu, och Bällstavikens vatten nådde ända upp mot nuvarande Spånga Centrum. Vikingatidens Spånga-bor kunde nå havet via det smala sundet vid nutidens gatukorsning Sundbyvägen/Bromstenvägen och vidare genom Duvbosjön-Lötsjön-Råstasjön och Brunnsviken.

Vårt Sundby har också benämnts Spång-Sundby eller Över-Sundby, till skillnad från Ytter-Sundby i Bromma, som gav namnet till Sundbyberg.

900-talets strandlinje i förhållande till
1900-talets sjösystem (mörka partier)

Två runristningar vid det gamla Spångasundet markerar en forntida trafikpunkt av stor betydelse. Inskrifterna ger visserligen inget belägg för detta, men sådana minnesmärken placerades ofta vid viktiga korsningar av lands- och vattenvägar med avsikten att de skulle kunna ses och beundras. Den större ristningen anses fö vara en av de stiligaste i Uppland (omslagsbilden). Den är inte signerad men man anser den vara utförd av Fot. Bland de 50-talet kända runristarna i Uppland var Fot en av de mest produktiva och måste ha varit en högt stående konstnär. Tyvärr signerade han bara ett fåtal av sina verk, bland dem runstenen vid Skoklosters kyrka.

Ett 40-tal personer från vikingatidens Spånga har fått sina namn dokumenterade i runskrift för eftervärlden, men deras öden är för oss mestadels höljda i dunkel. Här finns inte - som på Island - nedtecknare av muntliga traditioner. Men runstenarna är i alla fall originaldokument.

Om Sven och hans familj i Sundby - för 900 år sedan - vet vi att efter hans död sönerna Andvätt och Gärdar och hustrun Kättilvi lät rista det vackra minnesmärket på berghällen intill strandkanten vid sundet.

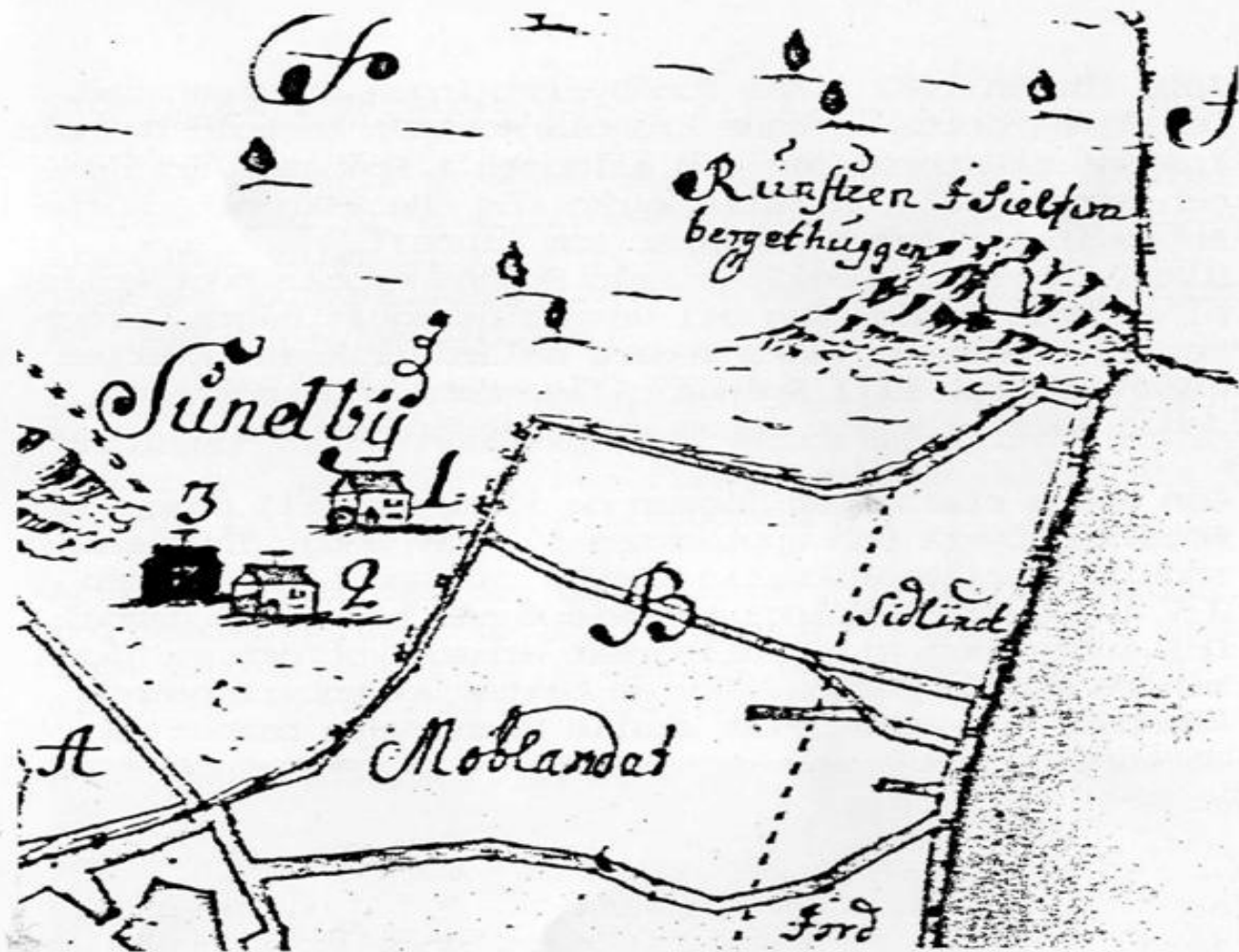
Inskrift:

†††††††† †††††††† †††††††† †††††††† †††††††† †††††††† †††††††† ††††††††
†††††††† †††††††† †††††††† †††††††† †††††††† †††††††† †††††††† ††††††††

ANTUETR AUK KERDAR LITU RISTA RUNAR DISA IFTIR SUAIN
FADUR SIN AUK KATILVI IFTIR BUANTA SIN

(Andvätt och Gärdar läto rista runor dessa efter Sven fader sin och Kättilvi efter maken sin)

Ristningens höjd är 3,10 meter och största bredd 1,70.
Runmästaren Fot var verksam efter mitten av 1000-talet.

Utsnitt av karta över Sundby 1699

Flera fornforskare har alltsedan 1600-talet besökt bl a Spånga för att studera runinskrifter. Vi vet att år 1628 åtminstone tre runstenar var kända av Gustav II Adolfs lärare Johannes Buréus - grundaren av vår runologiska forskning - två runstenar vid Råsta samt en som var inmurad i "Spånga Kyrkewägg på Södra sidahn". Denna sten togs fram 1936 och restes på vänstra sidan om ingången till kyrkan.

I likhet med Sundbyristningen talas även här om Kättilvi som lät rista "stenarna" efter sin make. Dennes namn känner vi inte till eftersom det övre partiet av stenen fallit bort med undantag av bokstäverna r a , som bör vara namnets slutbokstäver. Sundby-maken hette ju Sven, varför det säkerligen är fråga om två olika familjer.

Inte förrän 1682 finns Sundbyristningen dokumenterad. Den 9 maj detta år hade kronolänsmannen Bertold Dalholm instämt prästerskapet och allmogen i Spånga, Järfälla och Bromma till Järfälla kyrka för "Ransakningh om the Antiquiteter och Monumenter som finnas".

Bland 20-talet uppgifter från Spånga upptar protokollet bl a "Wedh Sundby Eng uti Berget uthuggit några Carac-terer". Redan en vecka senare anlände riksantikvarien Johan Hadorph till Spånga tillsammans med tecknaren Johan Leitz för att dokumentera sevärheterna.

Den andra ristningen ligger ca 15 meter till höger om Fots konstverk och upptäcktes 1915 av Bengt Thordeman, sedermera riksantikvarie. Denne var son till prosten J V Thordeman i Spånga och vid denna tid 22 år gammal. Det synes vara ett ofullbordat arbete, utfört av någon mindre kunnig person. Texten består av enbart namnet ÄRNMUND, som eventuellt skulle kunna vara namnet på ristaren.

Ristningens höjd är 1,80 meter och största bredd 1,25.

Tiden före 1000-talet

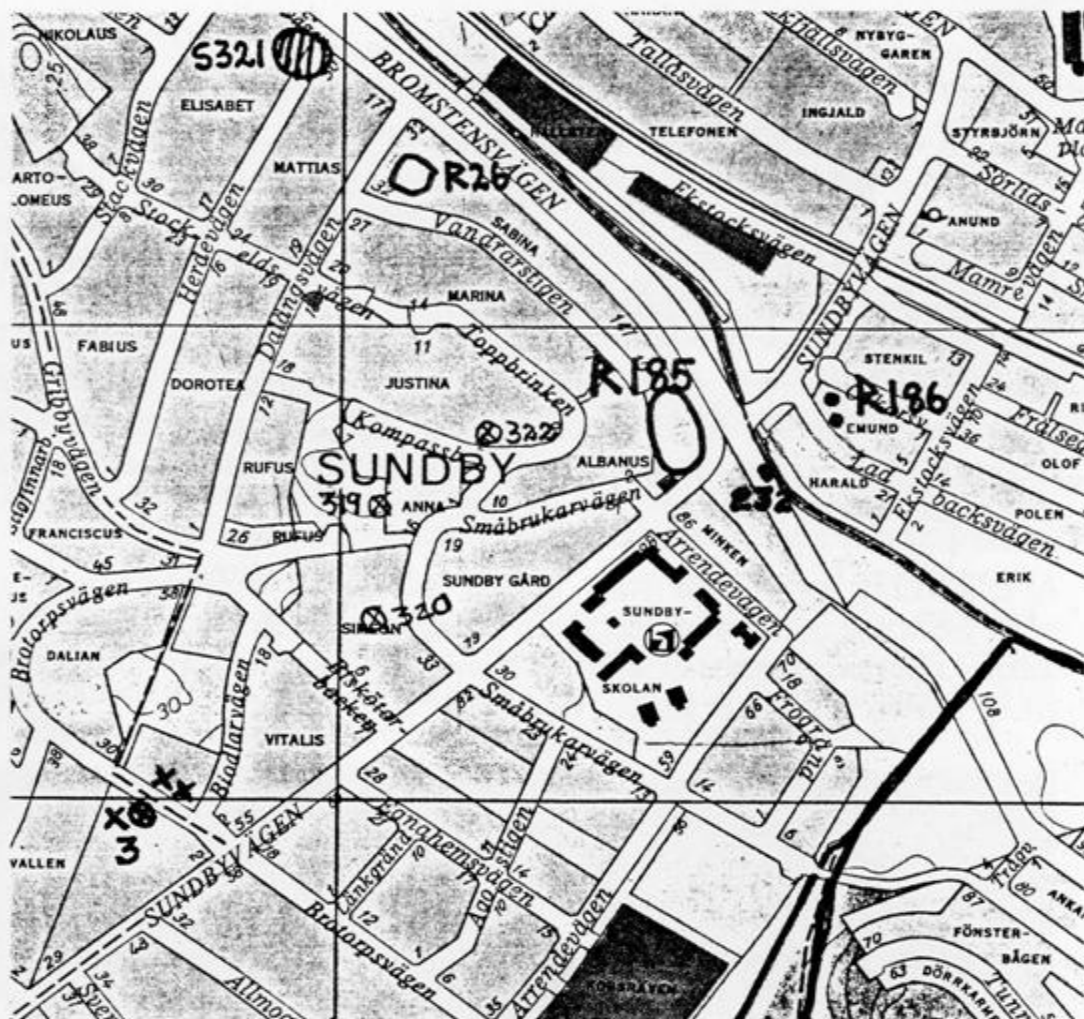
Spångas historia sträcker sig tillbaka till bronsåldern. Tidigare låg ju Mälardalen under vatten och någon stenålder talar vi inte om i våra områden. Några sten-
yxor har visserligen påträffats men har troligen tappats av jägare som klubbat säl.

Som framgår av kartan på sidan 8 finns flera fasta forn-
lämningar inom Sundby-området. Några omfattande utgräv-
ningar har inte skett, men flera fynd har påträffats i
samband med arbeten på villatomter.

Artikelförfattaren har under augusti 1986 tillsammans
med Stadsmuseums arkeolog Elisabeth Brynja besökt samt-
liga fornminnesplatser i Sundby. Det visar sig tyvärr
att vissa gravar helt utplånats.

*Intill Sundbyristningarna ligger gårdsgravfältet,
troligen från yngre järnålder, d v s århundradena
närmast efter Kristi födelse. Hela området är
kraftigt beväxt och är som synes i stort behov
av uppröjning.*

Fasta fornlämningar i Sundby

3. Inv 1926: Stensättning, 7 m diam, 0,5 m hög
 Jordblandat röse, 4 m diam, 0,3 m högt.

På områdets högsta punkt påträffades 1938 två armringar av brons. De låg tätt ovanpå varandra på ett spadtags djup.

- XX. (Saknar nummer - ej tidigare angiven på karta)
 Stensättning 8 m diam, 0,4 m hög

1942 påträffades i närheten delar av en lerurna, brända ben och fragment av nitar.

26. Gravfält, kartlagt 1931.
 Två högar och fyra stensättningar.

185. Gravfält bestående av ca 14 gravar (stensättningar). I anslutning till gravfältet två runristningar i fast håll.
186. (Bromsten) Hög, 5 m diam, 0,4 m hög.
Stensättning, 5 m diam, 0,3 m hög.
232. Båtfynd (Se sidan 10)
319. Inv 1926: 60 m VNV om Sundby gård
Stensättning, rektangulär (VNV - SÖ)
6 x 5 m, fylld intill 0,3 m hög.
Inv 1980: Hus på platsen
320. Inv 1926: 100 m VSV om Sundby gård
Stensättning, 9 m diam och 0,9 m höga stenar.
Otydlig.
321. Inv 1926: Gravfält, fyra högar och jordblandade rösen samt en stensättning.
Inv 1977: Helt borta
322. Röse, skadat, ursprungligen 10 m diam och 1 m högt. Otydlig stensättning, närmast rektangulär, 9 m långa sidor och 0,35 m hög.

Ingrid Källberg, Sundby, beundrar en av de båda armringarna av brons, som någon tidigare Sundbykvinna burit för ett par tusen år sedan.

BÅTFYNDET

I samband med schaktning för en avloppskulvert intill Spångaån, ca 60 m sydöst om korsningen Sundbyvägen och Bromstensvägen, påträffades i juni 1934 en fyra meter lång ökstock (kanot) från vikingatiden.

Den är formad ur en furustam och låg på 1½ m djup tillsammans med diverse träföremål.

Upptagningen var förenad med rätt stora svårigheter eftersom träet var genomblött och poröst.

När ökstocken till sist kunde överföras till konservering bestod den av ett 100-tal delar. För att återfå sin fasthet behandlades de genom alunkokning. Den gamla farkosten kunde sedan limmas ihop till sin ursprungliga form.

Elisabeth Brynja, Stockholms Stadsmuseum, visar de lösa träföremålen:

Fr v skål av mäsar, sidan till ett öskar av ek och handtaget till ett öskar av furu.

(ökstocken är tyvärr ej åtkomlig för fotografiering)

ÅRET 1312

Det dröjer ca 250 år efter Sven och hans familj innan nästa Sundby-bo dyker upp i historien. Det är Johan Gasebog, som figurerar i diverse handlingar och därmed blir den första mera historiskt kända Spånga-bon. År 1312 nämns han i samband med ett jordaskifte med Klara kloster. Dokumentet är skrivet på latin. Från en översättning i S. Clara Minne från 1727 lyder texten i facsimil:

År 1312. hafwer Johan Gasebog (1) giordt jordastyfte med S. Claræ Kloster / gifwandes thg i örtogl. jord i Sundby i Spånga Sotn / och fått igent i örtogl. jord i Swalande. Dat. Stockholm fierde Dag Juhl.

Redan 1293 förekommer Gasebogs namn som testamentsvittne för Kristina - första hustrun till Upplands lagman, riksrådet Birger Persson, den heliga Birgittas far. Johan Gasebog ingick i den tolvmannanämnd som under Birger Perssons ledning utarbetade Upplandslagen, vilken stadfästes 1296.

(Om Johan Gasebog och Upplandslagen kan läsas utförligare i SPÅNGABYGDEN Nr 7, Februari 1983)

Fortsättningen på Sundbys historia behandlas i ett följande nummer av SPÅNGABYGDEN.

Källmaterial:

Lantmäteristyrelsens arkiv: Karta 1699 Sundby

Ransakningar om antiqviteterna 1667-84

Elias Wessén: Upplands Runinskrifter 1940

J.A.Nordberg: S. Clarae Minne 1727

Spånga Hembygds-gilles årsskrift 1938

Riksantikvarieämbetets rapporter om fornfynd

Stockholms Stadsmuseums karta över fornlämningar i Sundby

SUNDBY GENOM SEKLERNA

(DEL II)

av Sixten Källberg

I förra numret av SPÅNGABYGDEN behandlades Sundbys historia fram till 1300-talet, knapphändiga uppgifter men ändå pusselbitar i ett historiskt förflutet.

För tiden fram till 1900-talets början finns visserligen ett och annat dokument, men hur de enskilda individerna upplevde sin tillvaro vet vi inte mycket om. Den anonyma bondefamiljen bara skymtar i husförhörslängder och sockenprotokoll, medan adelsmännen - ofta ägare till Spångagårdar - kan vara väl dokumenterade.

1400- och 1500-talen

I Sundby fanns tre gårdar, två mindre s k frälsehemman - det ena 6-öresland och det andra 4-öresland. Den största gården var ett stadgehemman om 14 1/3 öresland. Vilka som ägde eller brukade de olika gårdarna framgår inte alltid så klart i den s k jordeboken.

Flera gårdar i Spånga tillhörde andliga institutioner. 6-öres hemmanet i Sundby ägdes under 1400-talet av Sko kloster och senare Gripsholms kloster. 1538 betalade landbon Gunnar sitt "arrende" med 20 spann korn och 15 örtugar. Samma år står hemmanet upptaget som prebendehemman under Spånga pastorat.

Det andra frälsehemmanet - om 4 öresland - har antagligen lytt under Ulvsunda, i likhet med Nälsta och Vällingby. 1562 står Johan Pedersson Bååt som ägare och 1631 Bengt Sparre.

För stadgehemmanet nämns 1347 bonden Laurens och 1480 tolvmannen Erik. 1480 ägdes gården av rådmannen och borgmästaren Gunnar Olsson i Stockholm.

1600-talet och kartläggningen

Det svenska lantmäteriet inrättades av Gustav II Adolf 1628. För jordedelnings- och beskattningsändamål gjorde man tidigare enbart uppmätningar, utförda av förtroendemän i orten.

Carl Carlsson Gyllenhielm (kungens halvbror) hade säkerligen något finger med i spelet för tillkomsten av våra tidigaste kartor i Spånga.

Gyllenhielm var fältherre. Under kriget mot Sigismund hölls han 12 år fängslad i Polen, varvid han ägnade sig åt religiöst författarskap och översatte bl a Davids psalmer. Han blev sedermera riksamiral och medlem av Kristinas förmyndarregering. Han ägde bl a Karlberg - som bär hans namn, tidigare hette det Bålstomta - men blev även ägare till Sundby, Kista och Kälvesta. Enligt en bytesakt med Kronan, daterad 20/4 1632, blev han ägare till alla tre gårdarna i Sundby, vilka underlades Karlberg.

Kartan tillkom 1636. De båda frälsehemmanen upptas här som kronohemman och stadgehemmanet som skattehemman.

Efter Gyllenhielms och hans maka Christina Ribbings död såldes 1669 Karlberg inklusvie Sundby till Magnus Gabriel de la Gardie men kom 1680 att tillhöra dennes svåger Gustav Otto Stenbock, som tidigare ägt Huvudsta.

Av Gustaf Bondes motståndare - förmyndarstyrelsen - hade Stenbock 1664 utnämnts till riksamiral. Under flottans missöden 1675-76 i försvarskriget mot Danmark visade han sig inte vara vuxen uppgiften som flottans chef. Han dömdes av politiska motståndare att mista sin befattning och ersätta staten med 209.000 daler samt böter. Hans domäner, inklusive Sundby, övergick i statens ägo och han avled utfattig 1685.

1700- och 1800-talen

1699 följer nästa kartering över Sundby.

De båda kronohemmanen har nu sammanslagits till ett hemman, som brukas av Carl Nilsson. Han stannade där till 1720.

Skattehemmanet har i stället uppdelats i två enheter.

3/5 delar brukas av Johan Mårtensson och 2/5 delar av Erik Pärsson.

I ägobeskrivningen namnges de olika markområdena - Byängen, Kohagen o s v. Att den fuktiga och starrbeväxta marken utmed Spångaån fått namnet "Gråtängen" låter lustigt men naturligt. På denna äng fanns även en "Engskiälla". Intressant är också att den smala ängsmarken framför runristningen kallas "Rundzhagen". Dagsverksvägen borde ju ha fått namnet Runhagsvägen.

Vidare anges: "Desse bönder hafwa warit tämbl. flitige både medh bygnat såsom och Culltiverat sin åkerdijken tämbl. widh macht hållna samt gierdzgårdarna äfven wäll stängda. Skogh finnes intet af synnerligt wärde består allenast af lijtet smågran at de kunna hafwa något lijtet wedebrand och till små stöör. Dessutom ligger denna by 3/4 mihl från Stockholm straxt bredewidh stora Dronningholms landswägh."

Sedan Gyllenhielms tid och fram till 1714 användes rätten från alla tre gårdarna till underhållet av Karlbergs slott. Från 1714 till 1825 nyttjades den till lön för landskamreraren i Stockholms län. Dagsverkena gjordes däremot till Karlbergs kungsgård.

Landkamreraren år 1714 hette Carl Clarén. Den 2 december 1721 skatteköpte han kronohemmanet i Sundby och flyttade dit. Av häradsfogden blev han anklagad för försummelse i tjänsten. I ett försvarsbrev säger han sig ha angripits av en svår sjukdom, men det hjälpte inte. Clarén suspenderades från sin befattning 1739 men finns fortfarande kvar i Sundby enligt 1746 års mantalslängd.

En trotjänare på Sundby var en Matts Mattsson som brukade en av skattegårdarna från 1704 till 1756. Han var även kyrkvård och sexman.

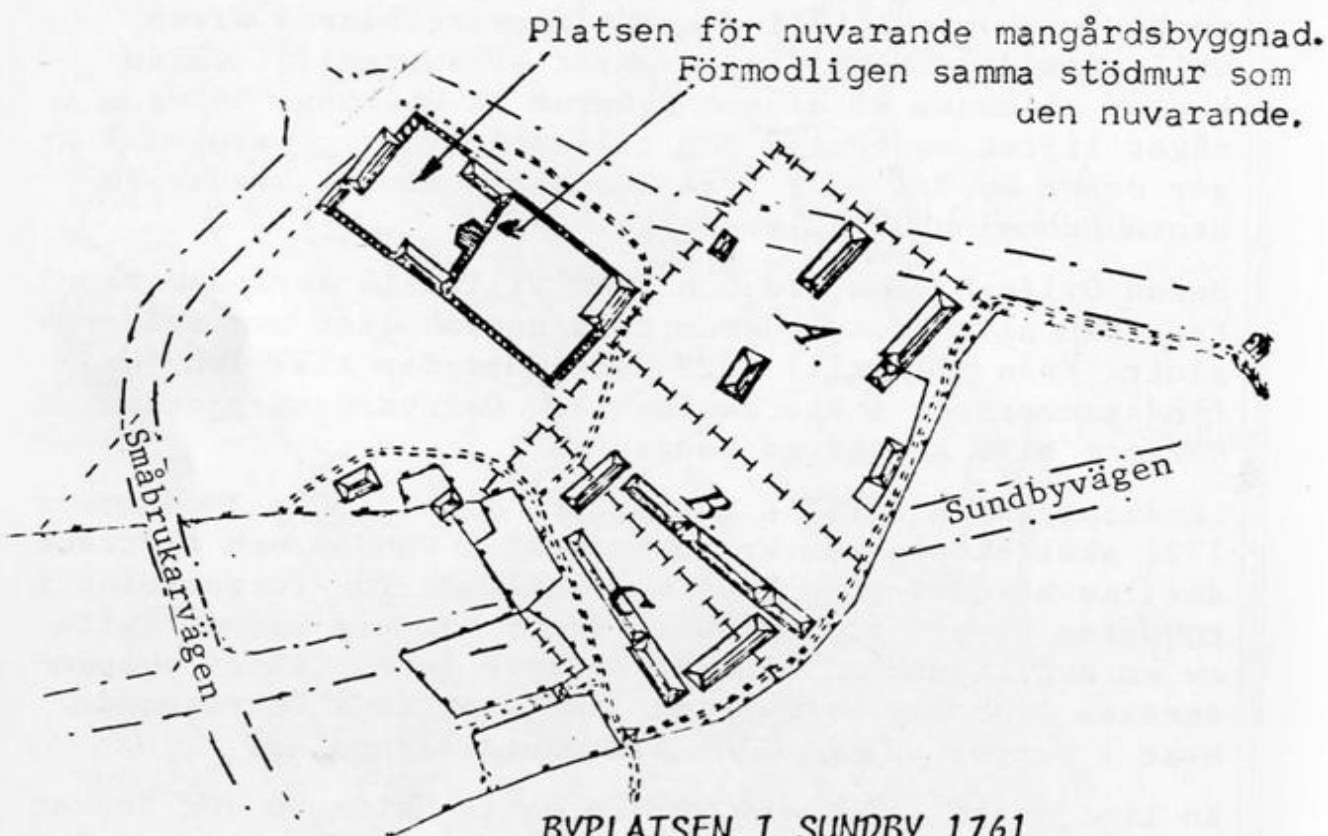
Laga storskifte genomfördes i Sundby 1761 och byn fick därvid sin tredje kartläggning med följande information: "A, Norrgården 3/4 Mantal Crono, Possideras av Doctoren och Assessoren i Collegio Medico Adel och Högackta Herr Hwiliam Kammecker.

B, Södergården 1/2 Mantal brukas af Bonden Anders Ersson
C, - " - 1/2 Mantal Directeuren wid Indiska Compagniet Högadle Herr Anders Plomgren tillhörigt."

Redan fem år tidigare hade "hovmedicus" Kammecker med sin familj kommit till Sundby och förmodligen är det han som sökt skapa den herrgårdslänkande miljön för Norrgården, som 1761 års kartbild visar. Kammecker avled 1778.

Anders Plomgren var även ägare till Huvudsta fideikommiss. Han efterlämnade en stor förmögenhet men änkan gjorde konkurs 1779.

Anders Ersson hade brukat sin del av Södergården sedan 1734.

BYPLATSEN I SUNDBY 1761
placerad över dagens situationsplan

Fr o m 1780-talet fram till mitten av 1800-talet skiftar antal bruksenheter och innehavare. Exempelvis år 1810: Carl Mattssons hustru 9/40 mantal, Carl Jansson 9/40, And Mattsson 9/40, Anders Andersson 9/2 och Carl Larsson 1/4 mantal.

1820 finns sex bruksenheter, varav 27/40 + 14/4 mantal tillhör Sergeanten Lars Elgström, som arrenderar Skälby gård och Barkarby gästgiveri.

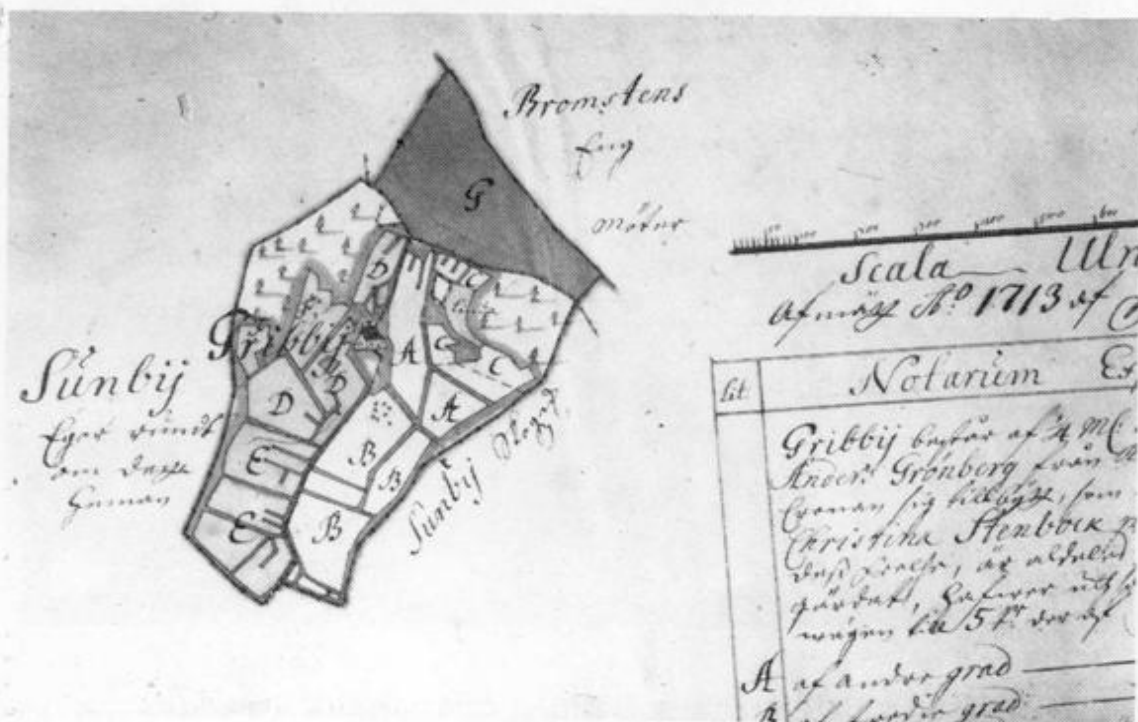
Gribby sammanförs med Sundby

Gribbyvägen påminner oss i dag om det hemman som ända fram till mitten av 1800-talet låg på markerna vid nuvarande Herdevägen och Dalängsvägen. Vid Herdevägen 20-22 fanns för några år sedan en källa, som tyder på plats för gammal gårdsbebyggelse.

Gribby benämns 1538 som Grödbby, ett prebendehemman om 3-öresland under Spånga pastorat. Gribby lillgård omnämns i sockenprotokoll 1629. 1644 tillhörde Gribby 1/4 kronohemman Peter Grönbergs säteri Granhammar och senare hans söner Didrik och Anders Grönberg. 1684-1757 tillhörde det Ulvsunda och senare Huvudsta säteri. På 1699 års Sundby-karta anges Gribby som 1/4 frälsehemman "afgierda" på Sundby ägor.

Den sista som äger Gribby som enskilt hemman är en Badarmästare Gröndahl, bosatt i Stockholm. Sonen Johan brukar gården 1847-52.

En sammanslagning av Gribby och Sundby sker sedan när Carl Casper Nettelblatt övertar de båda gårdarna. Denna är också ägare till Bromstens gård, där han är bosatt.

Karta över GRIBBY ÄGOR 1713

1861 övertar Carl August Waller på Rissne hela Sundby och Gribby. Lagfarten upptar Sundby kronoskatte nr 1, 9/10 mantal, och nr 2, 3/4 mantal, samt frälsehemmanet Gribby 1/4 mantal.

Efter Wallers död 1884 blir Bagaren, Patron Anders Olsson den nye ägaren. 1891 säljer denne till Carl Castelli, som 1897 överlåter till Gustaf Ferdinand Albion Paulsson, vilken tidigare brukat Lunda sedan 1888. Såväl Waller som Paulsson deltog aktivt i Spångas kommunala verksamheter. Paulsson var initiativtagare till Spånga Skyttegille, som fick anlägga sin första skyttebana på hans marker på Gribby-gärdet.

Det fanns mycket folk på Sundby omkring sekelskiftet: snickare med 8 barn, kusk 5 barn, trädgårdsmästare 3 barn, smed, skomakare och 5 statardrängar - några med familjer. Rättaren Per August Wig hade 6 barn. Denne flyttade senare via Lunda till Nälsta gård, vars gatuadress numera är Rättar Vigs väg.

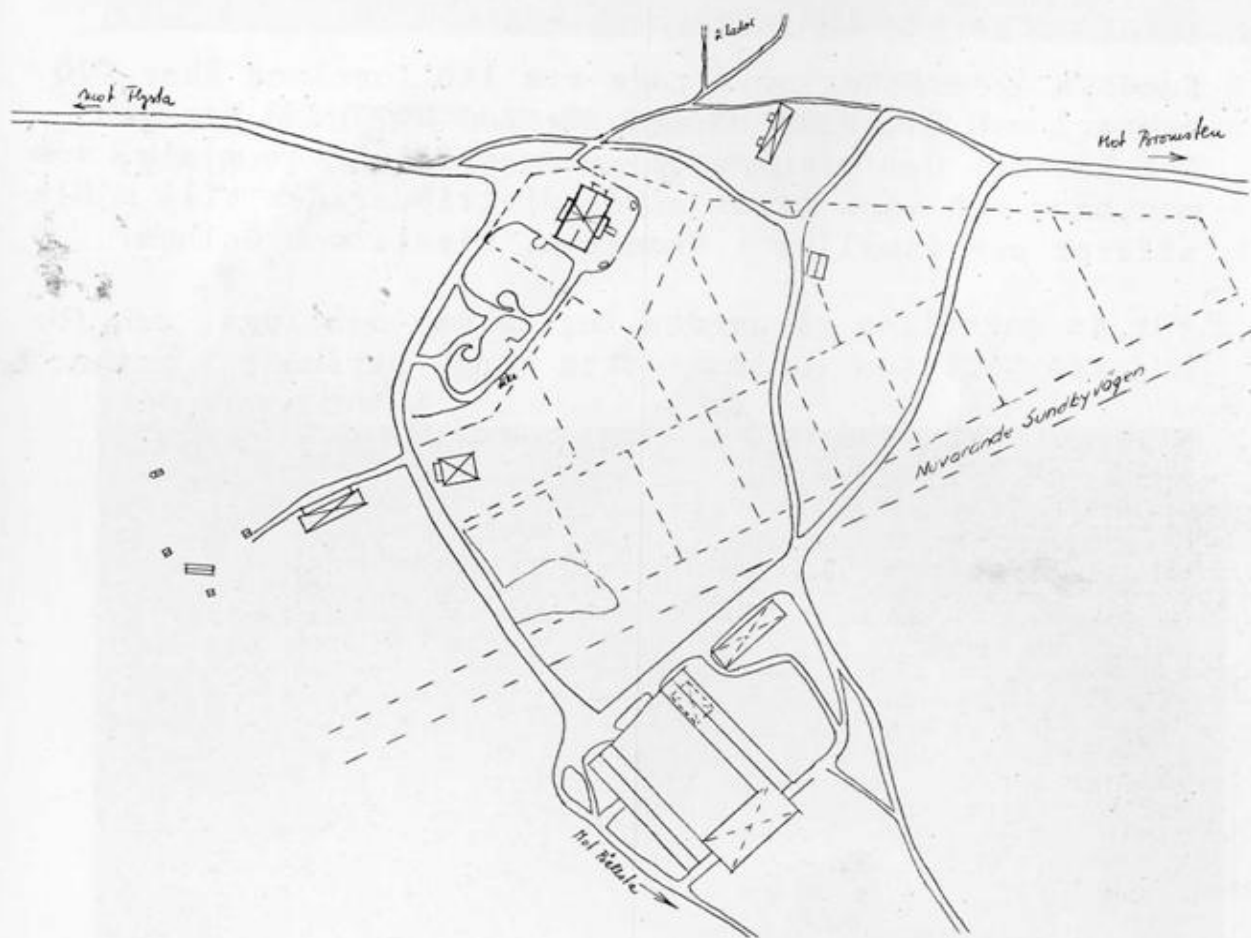
SUNDBY BATSMANSTÖRP Låg på nuv. körbanans område framför Brotorpsvägen 56 (1929)

1900-talet

Nästa ägare är grosshandlaren Eric Johansson från Östersund, som nu skall stycka tomter för egna hem. Köpekontraktet är daterat den 25 september 1905, men redan den 4 januari 1906 säljer han till Nya A.B. Atlas, som här ämnar bygga sina fabriker.

Atlas flyttade som bekant aldrig till Sundby - det blev Nacka i stället. Men några vägar hann man i alla fall påbörja, t ex nuvarande Vandrarstigen, Toppbrinken och Kompassbacken.

Sundby fortsatte att leva som jordbruksbygd under Atlas ägarskap och med arrendator - först N.P. Nilsson till 1909, därefter Karl Herman Engdahl, 1917-22 Klas Henning Söderberg och sedan Carl August Carlsson.

KARTA ÖVER SUNDBY 1906 Streckade partier anger Sundbyvägen, villatomter och de sista ekonomibyggnaderna

Den sista jordbruksepoken

Den 14 mars 1922 tillträdde familjen C.A. Carlsson och blev därmed de sista som brukade Sundbys och Gribbys marker. Vid sin bortgång 1976 var "C.A.", som han kallas, 90 år och alltså en vital och minnesgod man, som kunde berätta om gården som så småningom blev ett stort villasamhälle.

Elektricitet saknades första tiden. Vattnet från en källa på nuvarande skolplatsen pumpades upp med en sk hästvandring. Tröskverket drevs med fotogenmotor. Efter ett par år lät Carlsson dra fram elledning till gården.

Böndernas åliggande att sköta underhåll av allmänna vägar fanns fortfarande kvar under 20-talet och för Sundby gällde det "Hjulsta långkrok", E 18:s föregångare från Tensta förbi Hjulsta och Barkarby.

Sundbys åkermarker omfattade c:a 140 tunnland åker (70 hektar) och djurbesättningen bestod av 40-50 kor och 4-6 hästar. Den viktigaste inkomstkällan var mjölk, som med häst och vagn eller släde distribuerades till mjölkaffärer och familjer i Bromsten, Flysta och Solhem.

För de anställda på gården ingick mat och logi, och för Augusta Carlsson innebar detta många personer i maten.

CARL AUGUST CARLSSON med maka AUGUSTA och barnen
Fr v Gillis, Gösta, Ingrid, Henry (1928)

*Del av ARBETSSTYRKAN PÅ SUNDBY GÅRD 1925
Från nuv. Sundbyvägen vid skolan*

*SUNDBYS FÖRSTA TRAKTOR av märket Fordson.
Ladugården i bakgrunden (1932)*

Sundby ekonomibyggnader 1938, är nuv. korsn. Sundbyv/
Småbrukarv. Fr v stallet (ena gaveln), sädesmagasin
med vagnslider, logen, rester av den nedrivna ladu-
gården (i högra kanten)

PERSONALBOSTÄDER I SUNDBY
Fr nuv. Sundbyvägen upp mot Småbrukarvägen
(Efter teckning av Stig Boljahn 1966)

I början av 30-talet lät Atlas stycka området till
egnahemsbebyggelse och försäljningen överläts på Stuvsta-
bolaget. C.A. Carlsson blev platsombud för visning och
försäljning av de 500-talet tomterna och var för många
en klockarfar och hjälpare hand. Själv förvärvade han
mangårdsbyggnaden och andra till gården hörande hus,
samt några tomtområden.

1937 upphörde jordbruket. Ladugårdsbyggnaden revs först.
Logen inreddes med plats för ett 20-tal Solvalla-hästar,
men revs när Sundbyskolan byggdes 1954. I dag återstår
endast den vitrappade huvudbyggnaden - uppförd på 1860-
talet under C.A. Wallers tid - samt ett av de tre röd-
målade bostadshusen - - - påminnelser om den flerhundra-
åriga jordbruksepoken i Sundbys historia.

Källor:

Riksarkivet: Svea Hovrätt, Häradsrättsprotokoll
" Jordeböcker

Stadsarkivet: Spånga husförhörslängder

Lantmäteristyrelsens arkiv: Kartor från Spånga

Stockholms Stadsmuseum: Karta över Sundby 1908

Joh.Ax. Almquist: Frälsegodsen i Sverige

H.O. Prytz: Karlberg förr och nu

H. Ahnlund: Spånga sockens historia

Spånga Fornminnes- och Hembygdsgille: Spånga socken-
protokoll